

СЕРЕДНЯ ОЧІКУВАНА ТРИВАЛІСТЬ ЖИТТЯ ЯК КРИТЕРІЙ МЕДИКО-ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ

ДУ „Український інститут стратегічних досліджень МОЗ України”, м. Київ

Мета: виявлення критеріїв формування та тенденцій змін середньої очікуваної тривалості життя за п'ять років (2008–2012 рр.).

Матеріали і методи. Дослідження проведене на підставі даних Державної служби статистики про смертність і середню очікувану тривалість життя за статтю, типом поселення, регіоном, за 2008–2012 рр. Застосовувалися демографічні та статистичні методи.

Результати. У 2008–2012 рр. відбулося зростання середньої очікуваної тривалості життя, як у чоловіків, так і у жінок, як у місті, так і на селі, – на 3,83 року у чоловіків та 2,09 року у жінок. Збільшення середньої очікуваної тривалості життя переважно було пов'язане з позитивною динамікою смертності від хвороб системи кровообігу та від зовнішніх причин.

Висновки. Україні притаманні значні територіальні відмінності у показниках середньої очікуваної тривалості життя. Найкращі показники спостерігаються у західних областях, найгірші – у східних, різниця досягає трьох років у чоловіків та двох у жінок.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: смертність, середня очікувана тривалість життя, стать, тип поселення, регіон.

Рівень смертності населення адекватно позначається на середній тривалості життя, динаміка якої віддзеркалює тенденції смертності. Тому найбільш узагальнено і лаконічно неодноточні зміни в смертності населення України можна охарактеризувати за допомогою результативного показника його життєздатності – середньої тривалості життя. У середньоочікуваній тривалості життя акумулюються всі основні фактори, що впливають на здоров'я, – соціально-економічні, біологічні, стан довкілля, якість життя, впливи системи охорони здоров'я на збереження і покращення здоров'я населення. Середня очікувана тривалість життя дає узагальнюючу оцінку рівня смертності населення незалежно від його вікової структури [1–4].

Метою дослідження було виявлення критеріїв формування та тенденцій змін середньої очікуваної тривалості життя за п'ять років (2008–2012 рр.).

Матеріали і методи. Робота виконана з використанням даних офіційної статистики Державної служби статистики України про середню очікувану тривалість життя населення за статтю, типом поселення, регіоном. У роботі використані методи системного підходу, демографічної та математичної статистики.

Результати дослідження та їх обговорення. Важливий індикатор здоров'я населення України, який акумулює у собі всі основні фактори, що впливають на здоров'я (соціально-економічні, біологічні, зусилля системи охорони

здоров'я зі збереження і покращення здоров'я, стан довкілля, якість життя), – це очікувана тривалість життя при народженні, яка дає узагальнюючу оцінку рівня смертності населення незалежно від його вікової структури.

Україна вступила у пострадянський період своєї історії з низькою тривалістю життя населення. Це стало результатом кризи смертності, яка розвивалася у СРСР у цілому і в Україні зокрема із середини 1960-х років і, безумовно, є однією з найбільш характерних прикмет «епохи застою».

За період 1966–1984 рр. тривалість життя скоротилася у чоловіків на 3,5, а у жінок – на 1,5 року. У результаті Україна, яка в середині 1960-х років мала майже однакові із Західною Європою та Японією показники тривалості життя, напередодні «антиалкогольної кампанії» (1984 р.) відставала від них на 6–9 років.

За часів «перебудови», насамперед у зв'язку з антиалкогольною кампанією другої половини 1980-х років, спостерігалось деяке підвищення тривалості життя: у 1989 р. вона становила 66,1 року у чоловіків і 75,2 року у жінок. Через рік ці показники були вже дещо нижчими, ніж у попередньому році, але на фоні провальних 1970-х і першої половини 1980-х вони були відносно непоганими, але за європейськими стандартами того часу дуже низькими.

Останнє 23-річчя характеризується невизначеною динамікою тривалості життя: за періодами стагнації та зниження (1990–1995, 1999–2007 рр.) наступали періоди зростання (1996–1998, 2008–

2012 рр.). Останній період зростання тривалості життя відмічається з 2008 р., але темпи змін дуже відрізняються за роками. У 2008 р. очікувана тривалість життя при народженні зросла найбільше у чоловіків – на 2,1 року, у жінок – на 0,92 року.

У 2009–2011 рр. підвищення тривалості життя продовжувалося, але уповільнено порівняно з попереднім роком. При цьому тривалість життя міських чоловіків та жінок підвищилася більше, ніж сільських (табл. 1).

Таблиця 1. Зміни очікуваної тривалості життя населення України у 2008–2012 рр. (років)

Рік	Чоловіки			Жінки		
	міські поселення	сільські поселення	всі поселення	міські поселення	сільські поселення	всі поселення
<i>Середня тривалість життя</i>						
2008	63,09	60,62	62,28	74,22	73,24	73,93
2009	65,16	62,74	64,36	75,22	74,01	74,85
2010	65,92	63,77	65,21	75,53	74,46	75,20
2011	66,65	64,62	65,98	76,20	75,19	75,88
2012	66,85	64,61	66,11	76,38	75,19	76,02
<i>Приріст (зменшення)</i>						
2008–2009	2,07	2,12	2,08	1,00	0,77	0,92
2009–2010	0,76	1,04	0,85	0,31	0,45	0,35
2010–2011	0,74	0,84	0,77	0,67	0,73	0,68
2011–2012	0,20	-0,01	0,13	0,18	0,00	0,14
2012–2008	3,76	3,99	3,83	2,16	1,95	2,09

Зростання очікуваної тривалості життя при народженні протягом 2008–2012 рр. відбувалося переважно внаслідок зниження смертності у робочих вікових групах. При цьому 3/4 підвищення тривалості життя у чоловіків припадає на вік 30–74 роки, а у жінок – на вік 45 років і старше. У чоловіків на підвищення тривалості життя найбільше вплинуло зниження смертності у віці 15–59 років, а у жінок однаковою мірою у вікових групах 45–59 і 60–74 роки. Ці тенденції майже однакові і для міського, і для сільського населення.

Аналіз змін структури причин смерті за останні два десятиріччя показує, що у різні періоди одні і ті самі причини робили неоднаковий внесок у зміну тривалості життя населення України. За роки незалежності, як вже зазначалось, вона знижувалась двічі – у 1990–1995 рр. і 1999–2007 рр., причому і у чоловіків, і у жінок, загальний темп зниження в 1999–2007 рр. був у понад двічі нижчим, ніж у 1990–1995 рр. Якщо в перший період головною причиною зниження тривалості життя чоловіків було зростання смертності від зовнішніх причин смерті, то в 1999–2007 рр. – від хвороб системи кровообігу. У жінок хвороби системи кровообігу були і залишилися головною причиною зниження тривалості життя, а роль зовнішніх причин смерті відносно зменшилася.

Основне зростання тривалості життя у 2008–2012 рр., і у чоловіків, і у жінок, і в місті, і в селі, було пов'язане з позитивною динамікою смерт-

ності від хвороб системи кровообігу і від зовнішніх причин, хоча в цей період перестали негативно впливати на динаміку тривалості життя дорослих також інфекційні хвороби і хвороби органів травлення.

Динаміка тривалості життя у віці 15 років, так само, як і при народженні, переважно обумовлена змінами смертності від хвороб системи кровообігу і зовнішніх причин.

Україна зазнає найбільших втрат щодо населення працездатного віку. Висока смертність осіб працездатного віку відіграє основну роль у формуванні низької тривалості життя. Показники життєздатності чоловіків працездатного віку в Україні значно нижчі, ніж на Заході. Зокрема ймовірність дожити від 15 до 60 років становить для українських чоловіків лише 62%, тоді як в Італії – 91%, Німеччині – 89%, Чехії – 84%, Угорщині – 74%. Для жінок розрив у показниках є менш суттєвим.

Як наслідок, в Україні очікувана тривалість життя для юнаків, які досягли 15-річного віку, на 16 років менша, ніж для їхніх однолітків із Швеції. Для 45-річних чоловіків цей розрив становить 12 років, а у віці 65 років – лише 6 років. Тобто чоловіки, які дожили до 65-річного віку, в Україні мають кращі шанси дожити до глибокої старості, ніж 15-річні юнаки. Тому саме у працездатному віці приховані найбільші можливості подовження тривалості життя в Україні.

Україні притаманні значні територіальні відмінності у показниках тривалості життя. Регіональна диференціація обумовлена низкою факторів, вирішальними серед яких є соціально-економічні, екологічні, демографічні тощо. За показниками очікуваної тривалості життя при народженні регіони України можна об'єднати у три групи (табл. 2).

До першої групи з відносно високими показниками тривалості життя належать м. Київ і чотири західноукраїнські області (Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська, Чернівецька). Рівень тривалості життя при народженні в першій групі областей на сьогодні у чоловіків на 3–4, а у жінок – на 2,0–2,5 року вищий за загальноукраїнські показники.

Таблиця 2. Очікувана тривалість життя населення при народженні в регіонах України у 2010–2012 рр. (років)

Адміністративна територія	Чоловіки			Жінки		
	2010	2011	2012	2010	2011	2012
АР Крим	65,16	65,62	66,31	75,09	75,75	76,17
<i>Область</i>						
Вінницька	66,36	66,93	66,99	76,17	76,55	76,71
Волинська	65,07	65,55	66,10	76,12	76,27	76,72
Дніпропетровська	63,60	64,45	64,56	73,87	74,59	74,64
Донецька	63,17	64,37	64,36	74,01	74,79	75,02
Житомирська	63,15	64,35	64,23	74,58	75,38	75,38
Закарпатська	66,19	66,93	67,02	74,02	74,75	74,95
Запорізька	65,61	65,68	66,28	75,32	75,90	76,25
Івано-Франківська	67,87	68,44	68,52	77,38	77,80	78,05
Київська	63,67	64,74	64,97	74,70	75,41	75,64
Кіровоградська	63,32	64,17	64,26	74,13	74,44	74,98
Луганська	64,14	64,81	65,12	74,38	75,02	75,55
Львівська	67,78	68,29	68,45	77,31	77,70	77,71
Миколаївська	63,46	64,61	64,80	73,65	74,53	75,08
Одеська	64,67	65,30	65,51	73,19	74,13	74,47
Полтавська	65,23	65,81	66,11	75,20	76,09	76,07
Рівненська	65,41	66,22	66,59	75,92	76,55	76,35
Сумська	64,95	65,96	65,76	75,35	76,31	76,32
Тернопільська	68,04	68,42	68,33	77,79	77,74	78,20
Харківська	66,32	66,70	66,85	75,55	76,08	76,23
Херсонська	63,65	64,45	64,68	74,16	75,03	75,14
Хмельницька	65,88	66,87	66,39	76,20	76,77	76,68
Черкаська	65,80	66,07	66,09	75,71	76,17	76,25
Чернівецька	68,43	68,30	68,62	76,96	77,34	77,20
Чернігівська	62,68	64,73	64,48	75,45	76,28	76,09
<i>Місто</i>						
Київ	69,56	69,96	69,93	77,37	77,87	77,86
Севастополь	65,15	65,42	66,24	75,54	76,13	76,90
Україна	65,21	65,98	66,11	75,20	75,88	76,02

З більшості областей сходу та півдня України утворено другу групу (Дніпропетровська, Донецька, Кіровоградська, Запорізька, Херсонська, Одеська та північна – Чернігівська), у якій очікувана тривалість життя при народженні у минулому була у чоловічого населення на три а у жінок – на два роки нижча, ніж в областях першої групи.

Показники очікуваної тривалості життя у решті регіонів – а це переважно центральні, три західні (Волинська, Рівненська та Закарпатська) області та Автономна Республіка Крим – мають середні значення між першою та другою групами областей.

Розрив між нинішніми показниками очікуваної тривалості життя та показниками 1990 р. подолали переважна більшість областей. Неподоланим цей рубіж залишився лише для Дніпропетровської, Донецької та Чернігівської областей.

Загалом за останні п'ять років в усіх регіонах України відбулося зростання очікуваної тривалості життя, і у чоловіків, і у жінок, внаслідок зниження смертності від серцево-судинних захворювань та зовнішніх причин смерті.

Висновки

1. За останні два десятиріччя середня очікувана тривалість життя знижувалась двічі – у 1991–1995 рр. і в 1999–2007 рр., як у чоловіків, так і у жінок. У перший період головною причиною зниження середньої очікуваної тривалості життя у чоловіків було зростання смертності від зовнішніх причин, в другий – зростання смертності від хвороб системи кровообігу.

2. Україні притаманні значні територіальні відмінності у показниках тривалості життя, обумовлені соціально-економічними, екологічними, демографічними факторами.

3. За останні п'ять років в усіх регіонах України відбулося зростання середньої очікуваної тривалості життя, як у чоловіків, так і у жінок. Головним чином це відбулося внаслідок зниження смертності від хвороб системи кровообігу і зовнішніх причин смерті.

Перспективи подальших досліджень Для аналізу медико-демографічної ситуації необхідно в подальшому проводити моніторинг та аналіз тенденцій змін середньої очікуваної тривалості життя населення України.

Список літератури

1. *Медико-демографічна ситуація та організація медичної допомоги населенню у 2010 році: підсумки діяльності системи охорони здоров'я та реалізація Програми економічних реформ на 2010–2014 роки „Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава”*. – К. : МОЗ України, 2011. – 104 с.
2. *Панорама охорони здоров'я населення України / А. В. Підаєв, О. Ф. Возіанов, В. Ф. Москаленко, В. М. Пономаренко [та ін.]*. – К. : Здоров'я, 2003. – 396 с.
3. *Чепелевська Л. А.* Динаміка смертності населення України на сучасному етапі: регіональний аспект / Л. А. Чепелевська, Ю. Б. Яценко // *Україна. Здоров'я нації*. 2013. – 2013. – № 2 (26). – С. 30–34.
4. *Чепелевська Л. А.* Позитивні тенденції смертності населення України на початку XXI століття / Л. А. Чепелевська, Г. О. Слабкий, Ю. О. Буртова // *Україна. Здоров'я нації*. – 2012. – № 4 (24). – С. 61–65.

СРЕДНЯЯ ОЖИДАЕМАЯ ПРОДОЛЖИТЕЛЬНОСТЬ ЖИЗНИ КАК КРИТЕРИЙ МЕДИКО-ДЕМОГРАФИЧЕСКОЙ СИТУАЦИИ В УКРАИНЕ

Л.А. Чепелевская, Е.П. Рудницкий

ГУ „Украинский институт стратегических исследований МЗ Украины”, г. Киев

Цель: выявление критериев формирования и тенденций изменений средней ожидаемой продолжительности жизни за пять лет (2008–2012 гг.).

Материалы и методы. Исследование проведено на основании данных Государственной службы статистики о смертности и средней ожидаемой продолжительности жизни по полу, типу поселения, региону, за 2008–2012 гг. Применялись демографические и статистические методы.

Результаты. В 2008–2012 гг. произошло увеличение средней ожидаемой продолжительности жизни, как у мужчин, так и у женщин, как в городе, так и на селе, – на 3,83 года у мужчин и 2,09 года у женщин. В основном увеличение средней продолжительности жизни связано с позитивной динамикой смертности от заболеваний системы кровообращения и от внешних причин.

Выводы. Украине присущи значительные территориальные отличия в показателях средней ожидаемой продолжительности жизни. Самые лучшие показатели наблюдаются в западных областях, самые плохие – в восточных, разница достигает трех лет у мужчин и двух лет у женщин.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: смертность, средняя ожидаемая продолжительность жизни, пол, тип поселения, регион.

AVERAGE LIFE EXPECTANCY AS CRITERION OF MEDICAL AND DEMOGRAPHIC SITUATION IN UKRAINE

L.A. Chepelevska, O.P. Rudnytskyi

SI "Ukrainian Institute of Strategic Researches Ministry of Health of Ukraine", Kyiv

Purpose: Revealing of development criteria and changes tendencies of average life expectancy for five years (2008-2012).

Materials and methods. The survey is lead on the basis of the State Statistics Service of mortality and average life expectancy by gender, type of settlement, region for 2008-2012. Demographic and statistical methods were applied.

Results. In 2008-2012 years there was a growth of average life expectancy both at men and at women, both in city and in countryside – for 3,83 years at men and 2,09 years at women. The increase in average life expectancy has mainly been connected to positive dynamics of mortality from cardiovascular diseases and external causes.

Conclusions. Significant territorial distinctions in average life expectancy are inherent in Ukraine. The best parameters are observed in the western regions, the worse – in the east, the difference reaches three years at men and two at women.

Key words: mortality, average life expectancy, gender, type of settlement, region.

Рукопис надійшов у редакцію 03.02.2014 р.

Відомості про авторів:

Чепелевська Людмила Андріївна – д.мед.н., проф., завідувач відділу медико-демографічних досліджень ДУ „Український інститут стратегічних досліджень МОЗ України”; тел.: (044) 576-41-19.

Рудницький Омелян Павлович – с.н.с. відділу медико-демографічних досліджень ДУ „Український інститут стратегічних досліджень МОЗ України”; тел.: (044) 576-41-19